

Dos humanistes italians en la nostra historiografia*

Discurs llegit el 7 de maig de 1971
en la Festa Anual de l'Institut

MIQUEL COLL I ALENTORN
Membre la Secció Històrico-Arqueològica

Són més de dos i més de quatre els humanistes de terres itàliques que es relacionen d'una manera o altra amb els nostres llibres d'història. Els que ací ens ocuparan no són ni Llorenç Valla, ni Fazio, ni el Panormita, que es van interessar extensament pels dos primers reis de la branca catalanoaragonesa de la dinastia dels Trastàmara,¹ ni Luici Marineu Sícul, que es va integrar personalment en la nostra historiografia i en la general d'Espanya,² ni Marc Antoni Sabèl·lic o Miquel Riccio, que seran esmentats sovint pels

* Publicat dins *In memoriam Carles Riba (1959-1965)*, Barcelona, 1973, pàg. 129-139.

1. Llorenç Valla havia escrit entre el 1445 i el 1446 els tres llibres d'*Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae*, coneguts també sota el títol de *De rebus gestis Ferdinandi Aragonum et Siculorum regis*. Bartolomeo Fazio publicà el 1455 els deu llibres de *De rebus gestis ab Alphonso primo, Neapolitanorum rege*. Antonio Beccadelli, dit el Panormita, va compondre els quatre llibres de *De dictis et factis Alphonsi, regis Aragonum* vers el 1455.

2. Luici Marineu Sícul va viure una gran part de la seva vida (des de vers el 1484 fins a la seva mort, cinquanta anys més tard) en els estats peninsulars dels Reis Catòlics. Fou professor de la Universitat de Salamanca i va escriure *De laudibus Hispaniae* vers el 1495, *De genealogia regum Aragonum* el 1509 i *De rebus Hispaniae memorabilibus* el 1530.

nostres historiadors del segle XVI.³ És de Biondo Flavio i de Bartolomeo Sacchi, dit el Platina, que voldríem tractar i subratllar degudament la sorprenent incidència que van tenir en l'evolució del nostre corrent historiogràfic.

Biondo havia nascut a Forlì, a l'Emília, vers la fi de novembre o el començament de desembre del 1392.⁴ La seva formació humanística va començar ben d'hora sota l'ensenyament de Giovanni Balestrieri i gràcies a l'amistat amb Guarino Veronese. Per l'octubre del 1422 era a Milà i hi copiava per compte d'aquests darrers textos de Ciceró acabats de descobrir, i abans de l'estiu del 1423 ell mateix trobava *De Caesaribus*, de Sext Aureli Víctor. Vers el 1425, a Vicenza, copiava les epístoles de Plini, mentre feia de secretari de Francesco Bàrbaro. Múltiples avatars professionals o polítics el portaren a Brescia, al seu Forlì natal, a Bèrgam i a la Marca d'Ancona, fins que l'11 de març del 1433 entrarà a la cúria romana com a notari de la Cambra Apostòlica, i pel gener de l'any següent esdevindrà secretari del papa Eugeni IV com a preludi d'un encàrrec diplomàtic que el durà tot seguit a Bolonya i a Venècia. Després tracta amb Francesco Sforza a Carcarella, i visita Florència i novament Venècia. Mentre ell viatjava, el papa va haver de fugir de Roma el 4 de juny del 1434 i es va establir a Florència, on va residir a Santa Maria Novella amb els cardenals, prelats i oficials que havien pogut fer-se escàpols. Biondo, en tornar a Venècia, s'uneix a la cort pontifícia de Florència, que no es reinstal·larà a Roma fins pel setembre del 1443. La residència d'Eugeni IV a la ciutat de l'Arno va tenir una gran influència en la transformació humanística de la cort papal i va refermar les inclinacions de Biondo en igual sentit, i és durant aquella que aquest comença a redactar les seves obres. El primer d'abril del 1435 acaba *De verbis Romanae locutions* en polèmica amb l'Aretí, de qui va ésser gran amic. Després comença els llibres de la tercera *Dècada* i el principi de la quarta. El 13 d'abril del 1436 aconsegueix l'ofici l'escrivà de lletres apostòliques. Pel novembre del 1439 ja tenia compostos quatre llibres de les *Dècades*, i el 13 de novembre del 1440 en tenia vuit, esperava informacions per a fer el novè i havia començat el desè. Per la primavera del 1442 hi havia onze llibres, i el dotzè (segon de la quarta *Dècada*) devia ésser escrit durant la segona meitat del mateix any. Història fins al casament de Francesco Sforza i Bianca Visconti el 24 d'octubre del 1441, tot i que en lletra adreçada a Alfons el Magnànim des de Ferrara el 13 de juny del 1443 diu que arriba fins a l'entrada triomfal d'aquest a Nàpols, probablement perquè tenia el propòsit de fer-lo prosseguir fins a aquest fet.

Ací semblen començar els contactes de Biondo amb els catalans. És possible que, mentre era a Florència, hagués sabut alguna cosa dels ambaixadors del rei Alfons, Frederic de

3. Entre ells assenyalarem Tarafa, que els cita tots dos, Calça, que esmenta el primer, i Escolano, que ho fa amb el segon.

4. La major part de les dades que donem sobre Biondo, són tretes de Bartolomeo NOGARA, *Seriti inediti e rari di Biondo Flavio*, Roma, 1927, «Studi e Testi», 48.

Vintimilla i Jaume Pelegrí, que hi comparegueren el 27 d'abril del 1435 acompanyats d'un seguici del qual formava part un obscur clergue valencià, de nom Melcior Miralles, que modernament anomenaríem per antonomàsia «el capellà d'Alfons el Magnànim».⁵ Ara, però, la relació serà més certa i més intencionada. El papa, abans d'establir-se novament a Roma, passa la primavera i l'estiu del 1443 a Siena i allà acut a una altra ambaixada del Magnànim, presidida per Arnau Roger de Pallars, bisbe d'Urgell, protector de Llorenç Valla a la cort de Nàpols. També acut a Siena durant aquestes setmanes l'humanista amic de Biondo Pier Candido Decembrio, enviat de Felip Maria Visconti. És un moment en què el papa, el Magnànim i Visconti arriben a posar-se d'acord. Biondo des de Ferrara escriu a Decembrio el 22 de juny demanant-li que doni al bisbe d'Urgell una lletra per al rei i els vuit primers llibres de les *Dècades*, juntament amb una lletra per al bisbe i una per a Valla. El 17 de juliol Decembrio contesta que, com que el bisbe ja era fora de Siena, ho havia donat tot a l'arquebisbe de Tarragona, que era Domènec Ram. Biondo pregava al rei que llegís i fes llegir els dits llibres pels doctes barons que freqüenten la seva cort i els hi retornés amb les observacions pertinents per poder-los llimar i esmenar, i retornar-los encara al rei un cop corregits; li demanava també que li facilités cròniques i altres escrits, o pintures, per a la prossecució de la seva obra, tal com havia fet ja amb personalitats d'altres països.

Després del retorn del papa a Roma, Biondo, que l'ha acompanyat, viu al Camp de Mars, a la Via Flamínia, prop de Montecitorio, i allà, el primer de gener del 1444, rep una lletra de Valla que li diu que el rei ha rebut la seva del juny anterior, però no els seus vuit llibres, els quals desitjava ardentment de llegir; i afegeix que Alfons està en disposició favorable envers ell, però que llavors no té a mà les cròniques i els documents sol·licitats. Probablement Biondo no va arribar mai a rebre aquests textos, però per la lletra al Magnànim del juny del 1443 sembla que posseïa ja alguna crònica relacionada amb la Pseudopinatasa, potser el resum que se'n va fer el 1418 i que Massó i Torrents va designar amb el nom adventici de *Memòries historials de Catalunya*.⁶

5. *Dietari del capellà d'Anfós el Magnànim*, introducció, notes i transcripció per Josep SANCHIS I SIVERA, València, 1932, p. 149 i s.: «Dimecres, a XXVII de abril entraren los embaxadós en la bella ciutat de Florença, ab gran honor, car tots los cortezans isqueren fora la ciutat per acompanyar los dits misatges, e lo cardenal de Sent Sixt, lo qual era natural de Barcelona, e hera estat confesor del senyor rey, tramès hun gran e ben caval per a mossèn Frederico, e huna bela mula per a micer Jaume Pelegrí; e així acompanyats de tanta gent, entraren los dits misatges en la ciutat de Florença, fent cerqua per tota la ciutat. En la dita ciutat de Florença *estaguem* fins a VII de octubre...». Prèviament, en el que es refereix a aquesta ambaixada, parla sovint en primera persona del plural.

6. En la dita lletra Biondo fa referència als reis visigots, des de Recared a Roderic, a la traïció del comte Julià, a la invasió sarraina, a la intervenció de Carlemany i a la llegenda dels fills de Sanç el Major de Navarra. Tot això indica un text relacionat amb la *Historia gothica* de Roderic Ximénez de Rada, però l'absència d'altres detalls fa creure en un resum molt esquemàtic derivat d'aquella, i això ens duu a la conclusió que expossem en el text.

Mentrestant Biondo concep i escriu els tres llibres de *Romae instauratae* (1444-1446) i els d'*Itàlia illustrata* (1449-1453) que el Magnànim li havia recomanat de compondre a través de Giacomo della Torre, bisbe de Mòdena, vers el 1448. Poc després d'aquesta data cau en desgràcia de Nicolau V, que ha succeït a Eugeni IV, i s'allunya de Roma, on no tornarà fins al començament del 1453. Llavors resideix sovint a Ferrara o al Ferrarès i viatja per conèixer els llocs que havien estat escenari dels fets que va historiant. Per això devia anar a Milà el 1450 i diverses vegades a Venècia, on a la primavera del 1451 es va trobar amb el Panormita i el nostre Lluís Despuig, que hi eren el 16 d'abril com a ambaixadors del rei Alfons. Biondo es val llavors del Panormita per a enviar a Bartolomeo Fazio una part de la *Italia illustrata*. El 21 de desembre del 1450 escriu al cardenal Prospero Colonna des de Ferrara demanant-li que enviï al rei Alfons, copiada en un elegant volum, la part de la *Italia illustrata* relativa al Laci i li demani una carta geogràfica de la Itàlia meridional amb indicació dels noms moderns dels llocs i de llur història. I en la lletra, entre altres coses, diu saber que el rei «llegeix sovint i amb gust tota història». El 1452 Biondo és a Nàpols, on, probablement al començament d'abril, potser el dia 2, dilluns de pasqua, en una famosa reunió al Castell Nou,⁷ pronuncia un discurs davant l'emperador Frederic III i el Magnànim exhortant-los a la guerra contra els turcs i donant a comprendre que coneix la teoria que fa derivar el nom de *catalans* dels gots i els alans, que potser havia estat ideada feia poc pel seu amic Valla.⁸ I és quasi segur que entre els cortesans que rodejaven el Magnànim hi havia el seu capellà, abans al·ludit, Melcior Miralles.⁹

Aquests anys el perill turc és per a Biondo una obsessió prou justificada pels esdeveniments. El primer d'agost del 1453 ha acabat ja el tractat *De expeditione in Turchos*, adreçat al mateix rei Alfons; i vers la fi del mateix any fa una exhortació en igual sentit al dux de Gènova Pietro di Campo Fregoso. En fi, a mitjan 1454 escriu sobre el mateix tema l'opuscle *De origine et gestis Venetorum*, dedicat al dux de Venècia Francesco Foscari.

7. *Dietari*, p. 174: «E lo diluns, a II de abril, e segona festa de pasqua, lo senyor rey convidà l'emperador a dinar al castel Nou, hon foren convidats tots los magnats e barons del realme, hon foren festes moltes magnificències; e fon parat lo gran tinel ab molts gran multitut de vexella d'or e d'argent; e aquel dia e l'endemà, foren fetes grans guntés...». De tots els dies que l'emperador i la seva muller van ésser a Nàpols (del 24 de març al 5 d'abril), aquest dilluns dia 2 és, d'acord amb les explicacions de Melcior Miralles, l'únic que hauria pogut haver-hi una reunió solemne presidida pel rei i l'emperador, en la qual Biondo hagués pogut pronunciar el seu discurs.

8. Segons el text donat per NOGARA, *op. cit.*, p. 109, Biondo va dir, entre moltes altres coses, la frase següent: «Ex iis autem gentibus Gothos Alanosque, tu inclite rex Alphonso, Hunnos serenissimus Caesar noster, sicut diximus, progenitores habet». Valla (*op. cit.*, Breslau, 1546, p. 9) sembla ésser el primer d'exposar aquesta hipòtesi i hauria pogut comunicar-la a Biondo. A qualsevol dels dos podria haver-se-li acudit a conseqüència de la lectura d'un passatge de les *Memòries historials* abans al·luides que diu: «E ageren nom godolans per rahó dells gots».

9. Així ho creu Sanchis i Sivera (*op. cit.*, p. XVI i s.) i ens convenç la minuciositat amb què són descrits al *Dietari* els esdeveniments d'aquests dies.

En l'endemig, el 30 de setembre del 1453, havia recuperat el favor papal i havia estat reposat en el seu càrrec, i durant la resta del pontificat de Nicolau V i el breu del nostre Calixt III (mort el 16 d'agost del 1458) es dedica a la correcció de les *Dècades* i de la *Italia illustrata*. A la primavera del 1457 ja tenia escrita més de la meitat del segon llibre de *Romae triumphantis* i el 1459 dictava els darrers períodes del seu desè llibre. Mentrestant Eneas Silvio Piccolomini havia estat fet papa amb el nom de Pius II (19 d'agost del 1458), el qual se l'emporta al congrés de Màntua, on sojorna del 27 de maig del 1459 al 19 de gener següent. Allà acaba *Romae triumphantis*, on les institucions públiques i privades de l'antiga Roma són estudiades per primer cop, i escriu amb data 16 de gener *De militia et iurisprudencia*, dedicat a Borso d'Este. És probable que llavors conegués el nostre Joan Margarit, que actuava a Màntua d'ambaixador de Joan II;¹⁰ en canvi, no sembla fàcil que hi tingués relació quan Margarit feia d'ambaixador del Magnànim a Roma, perquè aquest període (1448-1453)¹¹ coincideix amb el de desgràcia i absència de Biondo.

Aquest, durant l'estada a Màntua, va tenir contactes amb el representant venecià Ludovico Foscarini i, a conseqüència d'aquests i d'una lletra posterior (potser del 1461), es va posar a escriure *Populi veneti historiarum liber I*, que va deixar incomplet. El primer de març del 1459 tenia el projecte d'escriure sobre les gestes d'Alfons V de Portugal contra els sarraïns d'Àfrica, però el 30 de gener del 1461 encara no havia començat potser les *Additiones* a la *Italia illustrata*, que va deixar enlaire per la tardor. Per aquest temps està decidit a continuar les *Dècades*, aturades el 1441, i sembla que al començament del 1462 havia redactat alguna cosa que representava un resum del que ja havia escrit des del pontificat de Bonifaci IX (1389-1404), però això no ha arribat fins a nosaltres. La darrera cosa escrita que en conservem és una lletra a Francesco Sforza, duc de Milà, del 28 de gener del 1463, en italià, on parla de les seves *Dècades* (que anomena *Historia*)¹² i de llur possible continuació. El 4 de juny del mateix any moria a Roma en la pobresa, «ut philosophus decuit», segons va comentar Pius II; i hom el va enterrar en el paviment davant la porta major de Santa Maria d'Araceli, al capdamunt de la llarga i costeruda escalinata que puja al Campidoglio.

Pius II va admirar tant l'obra de Biondo que, un cop mort aquest (el 1463 o el 1464), va fer un compendi de les seves dues primeres *Dècades*, que és conegut amb el títol de *Decadam Blondi Epitome*. Vuit o nou anys més tard aquest epítom era utilitzat, entre altres

10. Robert B. TATE, *Ensayos sobre historiografía peninsular del siglo XV*, Madrid, 1970, p. 130 i s. Per a totes les nostres al·lusions a Margarit veg. també del mateix autor *Joan Margarit i Pau*, Manchester, 1954.

11. TATE, *Margarit*, i NOGARA, *op. cit.*

12. NOGARA, *op. cit.*, p. 212, on parla també de llur difusió: «Et vedese per certa experimentia che in le mie Historie disseminate per Anglia, Spagna, Franza, quanto per Italia... chè per la christianitate in ogni natione e provintie sono molti volumi de mie Historie.»

fonts, pel Platina en la composició del seu *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*,¹³ iniciada vers la fi del 1472 o el començament del 1473.

Bartolomeo Sacchi, dit el Platina per haver nascut a Piadena o Platina, prop de Cremona, havia vist la llum el 1421 en una pobra i obscura família. De jove s'havia dedicat a la carrera de les armes, enrolat en les bandes de Francesco Sforza i de Niccolò Piccinino. Després de prop de quatre anys de vida militar, es va retirar a estudiar a Màntua sota el guiatge d'Ognibene da Lonigo, i va aconseguir d'ésser un dels preceptors dels fills del marquès Lodovico Gonzaga des del 1453. El 1456 volia anar a Grècia a aprendre el grec, però va haver d'acontentar-se amb establir-se a Florència, on va romandre des del 1457 al 1461 i on va fer amistat amb els més il·lustres humanistes de l'Acadèmia Florentina. Per aquest temps va començar els seus treballs literaris i va intensificar l'estudi dels clàssics. El seu deixeble i protector Francesco Gonzaga rep la porpra cardenalícia el 18 de desembre del 1461 i se l'emporta a Roma. Aquí forma part del cenacle de Pomponio Leto o Acadèmia Romana i continua escrivint obres menors. Obté de Pius II el nomenament de membre del col·legi d'*Abreujadors del Parco Maggiore*, però el successor d'aquell papa, Pau II, el dissol el 1464, i el Platina i els seus companys són acomiadats a desgrat d'haver comprat llurs càrrecs. Hom els va prometre la devolució de les quantitats pagades, però la promesa va restar incompleta. A conseqüència de les reclamacions, fetes en forma violenta i petulant, el Platina va ésser empresonat al castell de Sant'Angelo i va sofrir tortura i quatre mesos de dura presó, de la qual va ésser alliberat els primers dies del 1465 per influència del cardenal Gonzaga. Un cop en llibertat, adopta una actitud díscola i sovint anticlerical. Mentrestant, comença a escriure la *Historia urbis Mantuae*, que interromprà i reprendrà, per acabar-la a la primavera del 1469.

No havent reeixit un intent de recuperar el favor del papa, el Platina va entrar llavors en una conspiració contra ell que va ésser descoberta i va donar lloc a una vintena de detencions i entre les primeres la del Platina vers la fi de febrer o el començament de març del 1468. Alguns dels detinguts, i entre ells el nostre humanista, van ésser torturats i tancats a Sant'Angelo. Llavors, durant la setmana santa d'aquell any, el Platina va escriure diverses lletres al papa i a altres personalitats demanant clemència en forma sovint servil i poc digna. L'acusació de conjura que hi havia contra ell va acabar per ésser abandonada; però hi havia també una imputació d'heretgia i d'immortalitat i va caldre sotmetre's a judici, la vista pública del qual va tenir lloc pel gener del 1469. L'actuació de l'acusador va ésser molt infeliç i la del defensor habilíssima, i el càrrec va ésser rebutjat. Però el Platina i els seus companys van restar en la situació de residència forçada, primer en el palau pontifical, després als voltants del Vaticà, finalment dins la ciutat de Roma. L'Acadèmia, però, va ésser dissolta, i els estudis clàssics van haver de sotme-

13. Quasi tota la informació sobre el Platina i les seves fonts és treta de Giacinto GAIDA (ed.), «Platynae historici, Liber de vita Christi ac omnium pontificum», a *Raccolta degli storici italiani del cinquecento al millecinquecento*, III, Città di Castello, 1932, «Rerum Italicarum Scriptores».

tre's a algunes restriccions. Preocupat per l'estat del seu braç dret, afeblit per les tortures, va ésser convidat pel marquès Gonzaga a prendre banys a Petriolo per a curar-se, però no li va ésser permès d'anar-hi fins que el cardenal Bessarió va garantir el seu subsegüent retorn a Roma. Va ésser a Petriolo que, entre bany i bany, va acabar la seva història de Màntua. Hauria volgut anar en aquesta ciutat, però ha de tornar a Roma vers la fi de setembre. Va poder, amb tot, fer un breu sojorn a Nàpols i va tornar a Roma al començament del 1471.

Llavors va escriure *De falso et vero bono* per congraciar-se el papa i demostrar l'ortodòxia del seu pensament. L'obra havia estat concebuda a la presó i és formada per tres diàlegs, el primer dels quals és amb el seu escarceller el bisbe i humanista castellà Rodrigo Sánchez de Arévalo. El papa no es va deixar convèncer i li va negar el permís d'acompanyar el cardenal Gonzaga, que anava com a legat a Bolonya. Llavors va traduir, força imperfectament, del grec al llatí *De ira sedanda* de Plutarc i va escriure el diàleg *De optimo cive* per atraure's el favor dels Mèdici. En morir al cap de poc Pau II, el 28 d'agost del 1471, és succeït per Sixt IV, que acull el Platina amb marcada benevolència. Llavors, a la vil·la del cardenal Gonzaga a Albano, escriu, a l'estiu del dit any, la *Vita cardinalis Iobannis Baptistae Mellini* i el diàleg *Contra amores*. Probablement és llavors també que dóna els darrers tocs a *De principe*, començat abans del seu empresonament. L'any següent Sixt IV li encarrega l'elogi fúnebre del cardenal Bessarió, mort el 18 de novembre del 1472. Sempre desitjós de refermar la seva aparença d'ortodòxia, inicia vers la fi d'aquest any la composició de la més important de les seves obres, el ja anomenat *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*, que va acabar ràpidament el 1474 i va oferir al papa en un còdex luxós, oferiment que ens ha estat transmès gràficament pel pinzell de Velozzo da Forlì en un fresc arrencat de la Biblioteca Vaticana i conservat als museus del palau papal. Al cap de poc Sixt IV premiava els seus esforços nomenant-lo prefecte de la Biblioteca Vaticana pel juny del 1475. El Platina va acceptar el càrrec amb entusiasme i s'hi va lliurar plenament. Llavors escriu encara el diàleg *De vera nobilitate* i compila, per encàrrec del pontífex, una gran col·lecció de privilegis de l'Església romana en tres volums que han arribat fins a nosaltres i dels quals va excloure la famosa i discutida donació de Constantí. En l'exercici d'aquesta funció de bibliotecari va morir de la pesta el 24 de setembre del 1481 i va ésser enterrat a Santa Maria la Major.

En la seva tasca a la Biblioteca Vaticana l'havia ajudat un canonge de Vic i de Barcelona, de nom Jeroni Pau, que continuaria allà de bibliotecari fins que el 1492 tornaria a Catalunya.¹⁴ Després d'ell, un altre català, Pere Garcia, bisbe de Barcelona, intervindria en aquella biblioteca durant el pontificat del segon papa Borja.

14. Per a aquest humanista barceloní veg. Josep M. CASAS I HOMES, «*Barcino*» de Jeroni Pau, Barcelona, 1957. Casas i Homs ens aclareix que Pau no fou pròpiament bibliotecari de la Vaticana, però que va col·laborar amb el Platina en la compilació dels privilegis de l'Església. Diu que el veritable bibliotecari fou el bisbe Garcia.

És sabut que Jeroni Pau era cosí de Pere Miquel Carbonell, notari i arxiver reial, historiador, bibliòfil, biògraf, poeta menys que mediocre i cal·lígraf vanitos, tot d'una peça. Ens interessa de subratllar ací que va ésser ell qui va introduir en algunes de les seves obres d'història el coneixement de l'existència d'un comte de Barcelona, anterior a l'imaginari Guifré d'Arrià i al real Guifré el Pelós, que tenia el nom de Bernat i que no és altre que Bernat de Septimània. Encara que sembli estrany és ben cert que abans de Carbonell la nostra historiografia ho desconeix pràcticament tot del primer període comtal. Hom sabia que Girona havia estat reconquerida en temps de Carlemany¹⁵ i que Barcelona ho havia estat per Lluís el Bondadós,¹⁶ però hom enllaçava tot seguit això amb l'immancable Guifré d'Arrià i hom no sabia gairebé res del que s'havia esdevingut a casa nostra durant la major part dels segles VIII i IX.

Sembla que a Ripoll hi havia des de temps reculats un Aimó de Fleury,¹⁷ però aquest no devia tenir les habituals continuacions i s'acabava, per tant, el 653, i així no tenia interès per a la nostra història. Hi havia també els *Annals d'Anià* que semblen haver estat poc consultats i menys beneficiats, i que també s'aturaven aviat, l'any 821.¹⁸ Cal preguntar-se si hi havia també des de temps relativament reculats els fragments de la *Vita Karoli* d'Einhard i de la *Vita Hludowici* de l'Astrònom que Baluze va aplegar en un recull factici amb el text de l'*Epiciedion* de Ramon Borrell, amb el text llatí dels *Gesta comitum* i alguns altres.¹⁹

Sigui com sigui, el cas és que Carbonell és el primer dels nostres cronistes que ens parla de Bernat de Septimània. I, segons ens declara, no treu les seves notícies de les cròniques franques, sinó que les deu al seu cosí Jeroni Pau, el qual no les va obtenir tampoc de textos francesos, sinó, com és dit explícitament, de les *Dècades* de Biondo.

15. La notícia fou donada ja pels *Annals d'Anià* des d'on va passar als crònicons de la família *Rivipullense* probablement a través d'un cronicó de Cuixà.

16. La presa de Barcelona per Lluís el Bondadós en temps del seu pare apareix en les cronologies dels reis francs annexes als crònicons de la família *Barcinonense* ja des del cronicó de Skokloster, i també en alguna altra cronologia d'aquella mena des del començament del segle XI almenys. Apareix també en les fonts indicades per a Girona i a la *Vita Hludowici*, probablement coneguda a Ripoll, almenys fragmentàriament, des d'un temps no ben precisat. El primer text historiogràfic que parla de la conquesta de Barcelona per Lluís el Bondadós una mica circumstanciadament és, entre els catalans, la *Crònica de Sant Pere de les Puellas*, escrita poc abans del 1284.

17. Rudolf BEER, «Los manuscritos del monasterio de Santa Maria de Ripoll», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, x (1910), p. 271 i n. 69; Auguste MOLINER, *Les sources de l'histoire de France*, I, París, 1901, p. 67 i 69; París, 1902, p. 10.

18. A Ripoll n'hi havia una còpia del segle XI o del XII, avui a la Biblioteca Nacional de París, ms. *lat.*, 5941.

19. Ms. assenyalat a la nota anterior.

Carbonell, mentre redactava les seves *Cròniques d'Espanya* des del 1495 al 1513, va compondre per ordre de Ferran II el 1496 una *Genealogia* dels nostres comtes reis en català, la qual, en la seva redacció inicial, no conté cap al·lusió al comte Bernat, però hi ha una correcció posterior de la mateixa mà, amb tinta diferent, que allà on posava «fou apellat Guiffré» ha fet una esmena posant: «fou apellat Bernat»,²⁰ tot això en relació amb el que ell anomena el primer comte de Barcelona.

El mateix Carbonell en una extensa addició en llatí el 1507 a la *Genealogia regum Navarre et Aragoniae et monitum Barchinone* de Jaume Doménec, ja parla àmpliament de Bernat i és quan manifesta: «Hec autem didici ab Hieronymo Paulo Barcinonensi, referente Brondo in suis *Decadibus*.»²¹

No cal dir que a les *Cròniques d'Espanya* hom ens torna a donar la mateixa informació en català, però sense esmentar Jeroni Pau. Després de parlar de Biondo, Carbonell afegeix ara:

E, no res menys, de aquest Bernat, comte de Barcelona, és feta menció en la vida del dit emperador Loís, e per ço se pot creure que, ans del prosegüent comte Guiffré, fonch comte de Barcelona lo dit Bernat, no obstant moltes [*sic*] cronistes en lurs cròniques aquest comte

20. Ms. B. 240 de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona, foli 618v.

21. Ms. 246 de la Bibl. de Catalunya, foli 11è, on diu:

Obiit hic rex Charolus Magnus Aquisgrani anno Domini octingentesimo quartodecimo, quinto calendas februaris. Cui successit un regno et terris Lodovicus eius filius qui anno Domini DCCCXXX comitatum Barchinone, in feudum concesserat cuidam magnanimo et probo militi, nomine Bernardo, ut infra in linea comitum Barchinone, primus describitur. Et eo Bernardo vita functo, predictum comitatum cuidam nobili militi, nomine Guifredo, de quo infra mentio latius habetur, prefectus Ludovicus in feudum concessit.

I. Bernardus, comes Barchinone primus.

Primus comes Barchinone, Bernardus vir quidem nobilis baro et magnanimus [*d*] qui pro Francorum rege comitatum Barchinone, in feudum tenuit et rexit, et eum ab rege Sarracenorum et ab aliis inimicis per belle defendit. Et tandem Ludovicus, imperator Romanorum et Francorum rex, filius Charoli magni, Francorum regis anno Domini DCCCXXX, Eugenio secundo potifice maximo in cathedra Piscatoris sedente, ad hunc comitem Barchinone, quendam sanctum abbatem cognomento. Elizacar legavit cui persuaderet, quemadmodum persuasit et consuluit, imperatoris iussu, ut nullu pacto consentiret rebus agendis per gubernatorem Aquitanie, cognomento Aido, qui ipsum Aquitaniam predicti imperatoris nomine gubernabat, et a fidelitate prestita imperatori recesserat. Nam Ausoniam civitatem, quam vulgo Vicum appellant, restituere renitebat ipsi imperatori, quippe qui ditioni sue vastando subegerat. Es propterea abbas ipse legatus totis viribus laborabat ut eundem. Aido in imperatoris sententiam traberet et nunquam [fol.III a] potuit. Immo auxilio regis Sarracenorum cognomento Abdetan, hic Aido urbem Barchinonam oppugnare et ditioni sue, subiicere conabatur, fidelitate quam presterat imperatori penitus reiecta. Ob quod Bernardus comes apud prefatum Aido nunquam fidem habere voluit. Quin immo eum exprevit et civitatum ipsum Barchinonam quod vixerit strenue et forti animo defendit et custodivit atque gubernavit. Quantum hic comes Bernardus vixerit et gubernaverit, et ex qua familia originem traxerit, et ubi coropus fuerit tumulatum ipse tantum hinc inde indagavi, nihil usque eorum invenire potui nisi duntaxat quod memoravi. Necnon fertur multa preclara facinora peregrise quibus memoriam nominis sui cum gloria posteris transmisit. Hec autem didici ab Hieronymo Paulo Barcinonensi, referente Brondo in suis *Decadibus*.

Bernat hajen omès, lexat. E de aquest Bernat, Plàtina orador fa menció en lo llibre ha compost *De viris* (per *vitis*) *pontificum*, en la vida del papa Eugeni segons [*sic*].²²

De tot això resulta que, després del 1496 i abans del 1507, Jeroni va subministrar al seu cosí informació tret de les *Dècades* de Biondo en relació amb Bernat de Septimània. La informació procedeix exactament del llibre segon de la *Dècada* segona i la seva font immediata o remota són els *Annals reials francs*, en la seva redacció, en passatges atribuïbles a Hilduí, arxicaPELLÀ de la cort franca.²³ Jeroni Pau havia tornat de Roma el 1492; per tant, la

22. Pere Miquel CARBONELL, *Cròniques de Espanya*, Barcelona, 1547, foli XXXXVIb. Precedint aquestes frases Carbonell dóna la informació següent, foli XXXXVIa:

De Bernat, primer compte de Barcelona.

Bernat, primer compte de Barcelona.

E venint a la descripció dels comptes de Barcelona, he trobat ésser estat primer dels altres comptes, descrits en moltes cròniques fetes de aquells, un noble e virtuós baró appellat don Bernat, al qual lo emperador Lois, rey de França, fill de Charles Magnes, en l'any de nostre Senyor DCCCXXX, en temps de papa Eugeni segon, tremès un sanct home, appellat Elisachar, lo qual persuadí al dit Bernat, compte de Barcelona, e li digués que, servant la fe al emperador romà, no consentís en res que li digués Aymó, governador de la Aquitània, qui-s diu Guaiyna, encara que aquell fos allí governador per lo predit emperador Lois, com lo dit Elisachar no havia pogut conduir que lo dit Aymó tornàs la terra, ço és la ciutat de Osona, la qual huy és dita Vich, per ell ab engan presa e destrojda e no la volia tornar al emperador, ans ab ajuda del rey moro Abdetanan s'esforçava pendre-li Barçalona e altres terres [*b*] de Hespànyia. E axí lo noble baró Bernat, compte de Barcelona, persuadit per lo abbat Elisachar, defené, governà e regí bé lo seu comptat de Barcelona. E dit yo de quin linatge ve aquest compte Bernat, ne què féu après, ne abans, ne quant morí, res en scrits autènticament fins ací trobar no he pogut. Tants llibres no n'he cercat sinó lo que ací e dalt n'è scrit, referint-ho Blondo en les sues *Decas*.

23. El text de Biondo (Basilea, 1531), p. 172, diu com segueix:

Nanque Aido quidam perfidus Ludovicus regendae Aquitaniae praefecerat, Ausoniam urbem dolo captam diruit, et oppidis castellisque illius agri communitis Abdecamanni Saracenorum regis auxilia accepit. Missus ad eum ab imperatore orator Elisachar abbas, ut in fide maneret, persuadere nequivit. Missi etiam post abbatem cum copiis Adebrantus et Donatis comites, pauca de Ausone agro castella aegre et multo in praeliis effuso sanguine receperunt, Saracenisque indies apud Aquitaniam praevalentibus nonnullae ex proximis Hispaniae ceterioris civitatibus, ad illos defecerunt. Elisachar tamen abbas, etsi apud Aidonen parum felici legatione usus erat, Bernardo Barchinonis comiti, ut fidem imperatori Romano servans, suos quoque Gothos, et subditos Hispanos ne Aidoni consentirent, persuasit. Interea Abderanan rex classem cum paratissimo Saracenorum exercitu duce Aburmane consanguineo Aidoni ex Caesaraugusta auxilio miserat; et Ludovicus imperator copiis Pipino filio Aquitaniae Regi datis, omnia curabat, per quae Aidoni Saracenisque resisteret. Dum autem Christiani contantur, et omnia lente agunt, irruentes maxima cum celeritate, Aburmanes Aidoquem agros Barchinensem Gerundensemque enormi crudelitate vastarunt, et facta omnifaria rerum ingenti praeda, prius se ad Caesaraugustam receperunt, quam eorum quempiam Pipini exercibus videre potuerint.

Els *Annals reials* s'expressen així:

Ibi ad eius notitiam perlatum est de fuga ac perfidia Aizonis, quomodo fraudulentè Ausonam ingressus et a populo illo, quem dolo deceperat, receptus Rotam civitatem destruxit, castella eiusdem regionis, quae firmiora videbantur, communitis missoque ad Abdiraman regem Sarracenorum fratre suo auxilium, quod petebat, inssu eiusdem regis contra nostros accepit...

informació al seu cosí fou donada personalment i no per correspondència. Un temps després, ja mort aquell, que traspassà el 1497, Carbonell va obtenir confirmació de la nota de Pau per la lectura d'un passatge del *Liber de vita Christi ac omnium pontificum*, el títol del qual no sembla conèixer amb exactitud. Aquest passatge del Platina procedeix íntegrament de Biondo a través de l'*Epitome* de Pius II, esmentat més amunt. Carbonell sembla haver consultat encara, potser en correspondència amb algun monjo de Ripoll, la *Vita Hludowici*. La confirmació del Platina i de l'Astrònom devia pervenir a Carbonell després del 1507 i abans del 1513, data de l'acabament de les *Chroniques d'España*. Sabem, per altra banda, que l'obra del Platina es trobava a Barcelona almenys des del 1509.²⁴

DCCCXXVII Imperator Helisachar presbyterum et cum eo Hildibrandum atque Donatum comites ad motus Hispanicae marcae componendos misit. Ante quorum adventum Aizo Sarracenorum auxilio fretus multa eiusdem limitis custodibus adversa intulit eosque assiduis incursionibus un tantum fatigavit, ut quidam illorum relictis, quae tueri debebant, castellis recederent. Defecit ad eum et filius Berani nomine Willemundus necnon et alii complures novarum rerum gentilicia levitate capidi; iunctique Sarracenis ac Mauris Ceritaniam et Vallensem rapinis atque incendiis cotidie infestabant. Cunque ad sendanos ac mitigandos Gothorum atque Hispanorum in illis finibus habitantium animos Helisachar abbas cum aliis ab imperatore missus multa et propria industria et sociorum consilio administrasset, Berhardus quoque Barcinone comes Aizonis insidiis et eorum, qui ad eum defecerant, calliditati ac fraudulentis machinationibus pertinacissime resisteret atque eorum temerarios conatus irritos efficeret, exercitus a rege Sarracenorum Abdiraman ad auxilium Aizonis ferendum missus Caesaraugustam venisse nuntiatur, supra quem Abumaruan regis propinquus dux constitutus e persuassionibus Aizonis haud dubiam sibi victoriam pollicebatur. Contra quem imperator filium suum Pippinum Aquitaniae regem cum immodicis Francorum copiis mittens regni sui terminos tueri praecepit. Quo dita factum esset, ni ducum desidia, quos Francorum exercitui praefecerat, tardius, quam rerum necessitas postulabat, is, quem decebant, ad marcam venisset exercitus. Quae tarditas in tantum noxia fuit, ut Abumaruan vastatis Barcinonensium ac Gerundensium agris vilisque incensis, cunctis etiam, quae extra urbes invenerat, direptis cum incolumi exercitu Caesaraugustam se prius reciperet, quam a nostre exercitus vel videri potuisset.

La dependència del text de Biondo respecte al dels *Annals* resulta evident i s'explica la confusió de presentar Aissó com a parent d'Abú Maruan, per les al·lusions que els *Annals* fan al germà d'Aissó enviat a Abd ar-Rahman II en petició d'auxili i al parentiu entre aquest i Abú Maruan enviat en ajut d'Aissó. Aquella dependència ha estat, altrament, establerta per Paul BUCHHOLZ, *Die Quellen der Historiarum Decades des Fil. Blondus* (Naumburg, 1881), p. 64 i 117. De tot això resulta, com pot veure's, que Carbonell, gràcies a Pau i a Biondo, introduí en la historiografia catalana no solament la figura de Bernat de Septimània, sinó també l'episodi de la revolta d'Aissó, tot deformant lleugerament el nom d'aquest, a qui, per culpa de Biondo, anomena Aidó o Aymó.

24. El passatge corresponent del Platina (ed. GAIDA, p. 143 i s.) diu el següent:

...verum cum Haido Aquitaniae praefectus rebellasset, Abderamanni Saracenorum regis auxiliis fretus, omittere tantum necesse fuit... Sed antequam Lodovicus in Haidonem movisset, magnam Hispaniae partem deficientibus populis iam occupaverat, dimissa circumquaque classe, quae maritimas civitates vexaret. Solus autem Bernardus Barchinonensium comes terra marique vexatus, in imperatoris fide permansit.

I així era introduït Bernat de Septimània en la nostra historiografia. Bastants anys després hi entrarien de mica en mica d'altres informacions procedents de fonts franques, i aquesta vegada ja vindrien directament d'aquestes sense haver de passar per camins retorts i complicats.

Segons Gaida, la font del Platina en aquest passatge no és de Biondo, sinó d'epítom de l'obra d'aquest fet per Pius II. L'errada suposició d'una lluita en el mar contra Bernat ve d'una abusiva, però ben explicable, interpretació del mot *classem* del text de Biondo. L'obra del Platina era coneguda a Barcelona almenys des de la tardor del 1509 quan fou inventariada entre els béns del ciutadà barceloní Felip de Ferrera. La seva edició prínceps fou feta a Venècia el 1479 i el mateix any fou reeditada a Colònia, Basilea i potser a Roma. Tot seguit en van ésser fetes noves edicions el 1480, 1481 (dues), 1482, etc.